УДК 784.9

Л.Р. ҖИҺАНГӘРӘЕВА
ассистент
Казанский федеральный университет

БАШЛАНГЫЧ СЫЙНЫФЛАРДА МУЗЫКА ДӘРЕСЕНДӘ ВОКАЛЬ ӘЗЕРЛЕК БУЕНЧА КАЙБЕР АКТУАЛЬ ПРОБЛЕМАЛАР

Аннотация: Педагогика практикасы күрсәткәнчә, мәктәпләрдә музыкаль тәрбиягә бик аз игътибар бирелә. Кечкенә яшьтән балаларның музыкаль хәтере һәм ишетү сәләте формалаша, эстетик сәнгатькә нигез салына.

Бу докладта музыка дәресләрендә вокаль әзерлек буенча барлыкка килгән кайбер проблемалар күтәрелә. Бала тавышының яшь үзенчәлекләре, сулыш өстендә эшләү, дөрес сайланган репертуар, тавыш интонациясе, укучыларның физик һәм эмоциональ халәтенә кагылышлы сорауларга җаваплар бирелә. Шулай ук репертуар сайлаганда халык, заманча һәм классик әсәрләрне дөрес куллану да күз уңында тотыла.

Ключевые слова: вокал дәресе, белем бирү, музыка дәресе, вокаль күнегүләр, тавыш яралары, башлангыч сыйныф, халык фольклоры, классик музыка, җыр, җырлау, музыкаль тәрбия, сулыш күнегүләре, тавыш аппараты, җыр күнекмәләре.

Җыр белгәнгә җыр һөнәр, җырлый белү дә зур һөнәр. Җырлау ул рухлану, матурлыкка һәм гүзәллеккә соклану. Җыр кешенең тормыш юлдашы. Кеше үзенең уй-кичерешләрен, ниләр хакында уйлавын, сагышын һәм сөенечләрен җырга салып сөйли. Баланы кечкенә чагыннан ук бишектә җырлап юаталар, көйләргә өйрәтәләр. Шуңа күрә бала чагыннан күңелләренә кереп, сеңеп калган җырларны балалар бик яратып һәм теләп җырлыйлар.

Җыр кешене гомере буе озата бара. Җыр яраткан кеше матурлыкны ярата. Ул нечкә күңелле, мәрхәмәтле булып үсә. Ә нечкә күңелле, матурлыкны яраткан кеше беркайчан да башкаларга начарлык эшләми. Ул кешеләрне ярата, әти-әнисен хөрмәт итә, туган төбәген кадерли. Җырсыз кеше – канатсыз кош ди халык. Шуңа күрә бала тәрбиясендә җыр һәм музыкаль белем зур роль алып тора.

Балаларның гомуми үсешенә музыкаль белемнең йогынтысы бик зур: эмоциональ үсеш, фикерләү сәләте һәм ихтыяр көче арту, хәтта бик сүлпән баланың да иҗади сәләтен һәм фантазиясен үстерүгә китерә. Ләкин белем бирү өлкәсенең педагогик практикасы күрсәткәнчә, мәктәпләрдә музыкаль тәрбиягә бик аз игътибар бирелә. Кечкенә яшьтән балаларның музыкаль хәтере һәм ишетү сәләте формалаша, эстетик сәнгатькә нигез салына, боларны үстерергә әлбәттә тәрбиянең яңа модельләре кирәк. Бу проблеманы чишкән вакытта, балаларны музыкаль сәнгатькә тарту өчен музыка дөньясының иң гади төп төре булып җыр санала. Җырлау эшчәнлеге нәтиҗәсендә баланың кайгыртучанлыгы, ярдәмчеллеге, музыкаль сәләте бар яктан да ачыла. Шулай ук укучының шәхес булып үсүендә төп проблемалары чишелә. Алга киткән фәннәр раславынча, җыр белән шөгыльләнүче балалар эмоциональ, аралашучан, зирәк һәм тиз төшенүчән булып үсә. Үз тавыш мөмкинлекләрен белү укучыга хисләрен ачырга һәм тормышта тулы энергия белән яшәргә булыша. Ләкин җыр музыкаль сәнгатьнең иң гади төре булуга карамастан, тавыш кую – бик катлаулы һәм системалы процесс.

Баланың шәхес булып формалашуында башлангыч мәктәп тәрбиясе бик мөһим. Бу яшьтә фикерләү, хәтер, сөйләм, уйлау сәләте үсә һәм ныгый. Боларның барысы да актив рәвештә музыкаль белемне үстерергә ярдәм итә. Балаларның тавыш аппараты үзенчәлекле: зур булмаган диапазон, югары, “көмешсыман”, якты тавыш, җиңел һәм ялтыравыклы тембр. Шулай да 7–10 яшьлек укучыларның тавыш аппараты формалашмаган, шуңа аның белән укытучыга сак эш итергә кирәк.

Жырлау – көй һәм сүзне берләштерүче бердәнбер музыкаль башкару сәнгате. Баладан матур тавыш кына түгел, ә шагыйрь язган сүзне ачык, аңлаешлы әйтелеш тәлап итү дә сорала. Артикуляция ул – сөйләм авазларын формалаштыручы тавыш аппаратының бер өлеше, ә аның составына кергән органнар артикуляцион органнар дип атала. Шушы органнарның сузык һәм тартык авазлар барлыкка китерү эшчәнлеге артикуляция дип атала.

Жыр – музыкаль эстетик тәрбия һәм белем бирүнең массакүләм төре. Беренчедән, жыр музыканың иң аңлаешлы һәм һәрбер кеше шөгыльләнә алырдай сәнгать әсәре. Тавыш аппараты кешегә тумыштан бирелә, аның белән бергә үсә, гомер буе камилләшә. Жыр күнекмәләре белән кешенең хисләре һәм эмоцияләре дә тәрбияләнә. Икенчедән, жыр сүз белән бәйле, бу үз чиратында музыкаль әсәрнең эчтәлеген аңлау өчен нигез булып тора. Жырның эчтәлеге шигырь юллары һәм музыкаль интонация, көй аша ныграк ачыла. Бу үзенчәлек балаларның музыкаль тәрбиясендә бик мөһим. Өченчедән, жырлау баланың музыкаль сәләтен төгәл һәм тирәнтен ачыкларга ярдәм итә. Ул аның хисләренә йогынты ясый, ял вакытларында күңеленә рәхәтлек бирә, тирә-юньне кабул итергә ярдәм итә. Инструменталь музыка белән чагыштырганда жыр сәнгате балага эмоциональ яктан зур йогынты ясый, чөнки монда сүз һәм көй берләшә. Шулай ук жыр тексты аша татар телен өйрәнү күпкә жиңелрәк.

Жырларга өйрәтүнең төп юнәлеше булып башлангыч сыйныф укучыларына төрле эмоциональ эчтәлектәге жырлар өйрәтү һәм аны дөрес итеп башкаларга жырлап күрсәтү тора. Шулай ук, жырлауның төп кагыйдәләрен үтәп ике тавышка жырлау, дөрес сулыш алу, сүзләрне ачык һәм аңлаешлы әйтү дә төп бурыч булып санала. Жырны ишетеп кабатлау белән беррәттән (пение по слуху) нота буенча жырлауны да актив кулланырга кирәк. Музыкаль материал сайлаганда музыка укытучысы Россиянең кайсы регионында яшәвенә һәм милли музыкаль сәнгатьнең нигезләренә таянып эш итә.

Бала җырны тыңлаган һәм башкарган вакытта күз алдында төрле образлар тудыра. Шуның өчен җыр репертуары югары сәнгать әсәре һәм тәрбияви белем чыганагы булып торырга тиеш. Балалар җырлары төрле темага кагылган: табигать, хезмәт, мәктәп, ел фасыллары турында, шулай ук шаян, уен, бәйрәм һәм фольклор җырлары да репертуарда зур урын алып тора.

Җыр өйрәнү процессында укучы һәм укытучы төрле проблемаларга юлыга. Баланы чиста җырларга өйрәтү кайбер очракта бик җиңел генә бирелми. Бала кирәкле авазны ишетеп инструментта уйнап күрсәткән очракта да кайвакыт дөрес җырлап күрсәтә алмый. Моның төрле сәбәпләре булырга мөмкин: баланың тулысынча игътибары җитмәү, тавыш диапазонының мөмкинлекләре, ишетү һәм тавыш арасында координация булмау. Укытучы тиешле нәтиҗәгә ирешү өчен җырны балалардан кабатлатып һәм вакыт үтү белән искә төшереп тору кирәклеген дә онытмаска тиеш. Җырны төгәл һәм дөрес итеп җырлау өчен композитор язган темптан бераз гына әкрен темпка күчү дә яхшы нәтиҗә бирә. Бу күнекмә балага көйнең юнәлешен тоеп тавышы белән идарә итү өчен кирәк. Шулай ук җыр өйрәнү процессында музыкаль материалны тиз истә калдыру мөһим проблемаларның берсе булып тора. Дәрестә вакыт аз булу сәбәпле музыкаль юнәлешләрнең һәрберсендә, бигрәк тә җырлау эшчәнлегендә баладан музыкаль материалны тиз истә калдыру сорала. Вакытны рациональ рәвештә кулланып җырны тиз ятлау – аны киләчәктә озак вакытка хәтерендә саклауга китерә. Шулай ук күрсәтмә материаллар, төрле рәсемнәр куллану да җырны тиз истә калдырырга булыша. Совет психологы А.А. Смирнов әйтүенчә, истә калдыру процессында фикер эшчәнлеге мөһим.

Башлангыч сыйныф укучыларының дәрес барышында тиз аручанлыклары тагын бер проблемаларның берсе булып тора. Бу балаларның ишетү һәм тыңлау, музыкаль хәтерләре начараю, интонация чисталыгын югалту белән аңлатыла. Дәрес барышында аерым бер музыкаль юнәлеш белән озак шөгыльләнү, музыкаль

эшчәнлекнең вакытын дөрес итеп куллана белмәү укучының тиз аруына китерә. Бу очракта укытучыдан дәреснең структурасын дөрес төзү һәм кызыклы булуы таләп ителә. Мәсәлән, әгәр дә җыр өйрәнү өчен салмак, әкрен, моңсу җыр сайлана икән, димәк тыңлау өчен шаян, күңелле әсәр алырга кирәк. Ә өйрәнә торган җыр дәртле, кызу темпта булса, дәреснең икенче яртысында тыныч, йомшак, моңлы әсәр тыңларга кирәк. Дәреснең мондый төзелеше балаларның уку эшчәнлеген югары дәрәҗәдә саклап калуга ярдәм итә.

Укытучы балаларны җырга өйрәтү процессында тавыш аппаратының үзенчәлекләре һәм тавыш гигиенасы белән дә таныш булырга тиеш. Дөрес сулыш алу кагыйдәләре, гадәттә, беренче дәрестә үк аңлатыла һәм аерым игътибар бирелә. Чөнки дөрес сулыш алу мәсьәләсе вокалистлар өчен һәрвакыт актуаль сорау булып тора.

Баланың тавышын саклау, җыр кунекмәләрен өйрәнүгә кайбер укытучылар тарафыннан тиешле дәрәҗәдә игътибар бирелми.Чөнки күпчелек ата-аналар һәм укытучыларга өйрәнү формасы түгел, ә нәтиҗә мөһим.Тик менә шушы күнекмәләр нәтиҗәсендә генә җырлау тигез һәм матур, сыйфатлы һәм тембрлы була ала.Тавыш аппаратын кайбер очракларда дөрес кулланмау, кирәгеннән артык кычкыру, дөрес тесситурада җырламау тавыш органнарына зыян сала. Бу хакта укытучы һәрвакыт хәбәрдәр булырга һәм мондый очрак килеп чыкканда нәрсә эшләргә кирәклеген төгәл белергә тиеш. Бала организмында булган барлык үзгәрешләр дә аның тавышында чагыла.Укучының сәламәт булуы һәм кәеф күтәренкелеге дәреснең уңышлы булуының бер сере булып тора. Салкын тию һәм тамак шешү очракларында тавыш аппаратын борчырга ярамый. Шулай ук баланың йокысы туймау тавышның көчен һәм яңгыравыклыгын киметә. Шуңа күрә мәктәпләрдә башлангыч сыйныфта музыка дәресләрен көннең көндезге вакытында үткәрү кулай. Дәрестә утыручы һәрбер укучының индивидуаль узенчәлекләрен белү дә укытучы өчен бик мөһим.

Педагогик күзлектән караганда, җыр аша балаларны музыкаль сәнгатькә тарту, әхлак, зәвыкь тәрбиясе бирү күпкә җиңел. Хезмәт һәм табигать турындагы җырлар балаларда хезмәткә дөрес караш формалаштыруда зур әһәмияткә ия. Укучылар арасында шаян җырлар һәм уен җырлары популяр санала. Репертуар сайлаганда укытучы балаларның яшь үзенчәлекләрен истә тотып теге яисә бу җырны җырларга теләүләрен игътибарга алса бу укытучы һәм укучы арасында яхшы дустанә мөнәсәбәт урнаштыруга нигез булып тора. Алда әйтеп үтелгән проблемаларның барысын да чишү үсеп килүче яшь буынга сәнгать тәрбиясе бирүдә мөһим чара булып тора. Шулай ук халык фольклорын, заманча һәм классик музыканы өйрәнү яшь буынның зиһенен баета, дөньяга карашын киңәйтә, тел байлыгын чарлый, белемен күтәрә. Музыкаль әсәр аша балалар халыкның үткән тормышын аңларга, дөньяның матурлыгын күрә белергә өйрәнә.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апраксина, О.А. Методика музыкального воспитания в школе / О.А. Апраксина. – Москва: Просвещение, 1983. – 66–79 с.

2. Безбородова, Л.А. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях / Л.А. Безбородова, Ю.Б. Алиев. – М.: Академия 2002. – 416 с.

3. Зимина, А.Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста / А.Н. Зимина. – М.: Владос, 2000. – 304 с.

4. Кантарович, В.С. Гигиена голоса / В.С. Кантарович.– М.: Музгиз, 1955. – 156 с.

5. Хуҗиәхмәтов, Ә.Н. Тәрбия дәресләре – педагогик уку йортлары өчен ярдәмлек / Ә.Н. Хуҗиәхмәтов. – Казан: «Матбугат йорты» нәшрияты,1998. – 40 с.